

Raimo Lahti

Lakimies
7–8/2024
s. 1162–1177

Teorian ja käytännön vuorovaikutus rikoslainopissa

1. Kirjoituksen tausta ja tarkoitus

Kirjoituksessa pohditaan yleisesti teoreettisen ja käytännöllisen lainopin suhdetta ja arvioidaan rikoslainoppia ja sen tulkintamenetelmiä alan metodikkirjallisuuden pohjalta. Käsittelen kirjoituksessani rikosoikeudellisen oikeuslähteopin, argumentaation ja tulkintametodien sekä rikostuomion perustelemisen keskinäissuhteita. Kysymyksenasettelun virittäjänä on ollut se, että olin vuosina 2003–2023 järjestämässä Helsingin hovioikeuspiiriin yliopistopainotteisen laatuhankeen täydennyskoulutusta lainkäyttöhenkilöstölle (tuomareille, syyttäjille ja asianajajille) ja myös opettamassa hankkeen kursseilla.¹ Rikostuomion perustelemista koskevan koulutusjakson (2004–2005) tuloksena syntyi teemaa koskeva artikkelikokoelma, johon kirjoitin rikoslainopin perusteista.² Hyödynnän tätä kirjoitusta seuraavassa, kun huomioni kohdistuu vaadittaviin rikostuomion oikeudellisiin eli oikeuskysymyksen perusteluihin, olkoonkin, että käytännössä tosiasia- ja oikeuskysymykset ovat monin tavoin yhteydessä keskenään.³ Ri-

* Raimo Lahti, OTT, VTM, VT, professori emeritus, Helsingin yliopisto.

1. Ks. tarkemmin Raimo Lahti, Ammatillisen oikeustieteen lisensiaatin tutkinto. Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke ja yliopistoyhteistyö – 21 vuoden kehitys (2003–2023), s. 337–346 teoksessa Pekka Koponen – Raimo Lahti – Laura Kallioinen (toim.), Valittuja kysymyksiä rikos-, prosessi- ja vahingonkorvausoikeudesta III. Helsingin hovioikeus 2023. Kaikki kirjoituskokoelmat ovat myös sähköisessä muodossa ja avoimesti saatavia, ja niihin löytyvät tarkemmat viitetiedot Helsingin hovioikeuden verkkosivuilta. Toimin hankkeen ohjausryhmän puheenjohtajana ja usein kurssien vastuuolettajana. Hankkeessa tuotettiin 20 kirjoituskokoelmaa, joissa tekijöinä olivat kurssien osanottajat. Osanottajista noin 50 suoritti vuoden 2023 loppuun mennessä ammatillisen oikeustieteen lisensiaatin (OTL) tutkinnon pääosin noiden kirjoitusten tuottamien opintosuoritusten myötä. Ammatillisen OTL-tutkinnon suoritusmahdollisuus lopetettiin Helsingin yliopistossa vuonna 2023.
2. Ks. Mika Huovila – Raimo Lahti – Timo Ojala (toim.), Rikostuomion perusteleminen. Helsingin hovioikeus 2005; erityisesti sen laaja johdantoartikkeli Mika Huovila, Oikeuslähteoppi ja oikeudellinen argumentaatio rikostuomion perusteluissa, mt. s. 13–99. OTT Mika Huovila toimi sanotun kurssin toisena vastuuolettajana itseni lisäksi. Tämän kirjoituksen ensimmäinen suomenkielinen versio ilmestyi samassa artikkelikokoelmassa (mt. s. 100–112) ja ruotsinkielinen versio juhlaKirja-artikkelina (Festskrift Madeleine Leijonhufvud. Norstedts Juridik 2007, s. 153–169).
3. Viimeksi mainittua seikkaa korostaa mm. Juha Lappalainen artikkelissaan Rikoksen rakenne prosessioikeuden näkökulmasta, s. 147–167 teoksessa Prosessioikeudellisia erityiskysymyksiä. Juhlaulkaisu Antti Jokela 26.1.2005. Turun yliopisto 2004.

kosoi keudellisia oikeuslähteitä, laintulkintaa, argumentaatiota ja rikostuomion perusteluja koskevaa teoreettista keskustelua pyrin käymään siten, että näiden rikosoi keusteorian elementtien vuorovaikutus on mielessä. Oikeusteoreettiset näkemykset oikeuslähteopista ja oi keudellisen argumentaation metodeista vaikuttavat sekä oi keudellisten perustelujen sisältöön että niiden muotoon.⁴

Rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen osana olleen rikosoi keuden yleisten oppien uudistuksen (515–540/2003) tultua 1.1.2004 alkaen voimaan on kiinnostavaa pyrkiä arvioimaan, onko sen myötä rikosoi keudellisessa oikeuslähte- ja lainsoveltamisopissa tapahtunut muutoksia. Tällöin on erityisen merkityksellistä tarkastella rikosoi keudellisen laillisuusperiaatteen ja yleisemmin 1990-luvulta alkaen vahvistuneen perus- ja ihmisoikeusajattelun voimistumisen mahdollista vaikutusta siihen, miten rikosoi keutta on oi keuskäytännössä – lähinnä korkeimman oi keuden (KKO) ennakkopäätöksissä – sovellettu. Rikosoi keuden yleisten oppien uudistuksen perusteluissa on myös otettu kantaa laintulkintaoppeihin.⁵

Aihepiiriin tarkastelu on perusteltua siihenkin nähden, että uudemmassa suomalaisessa oikeusteoriassa ja rikosoi keuskirjallisuudessamme on melko runsaasti käsitelty näitä (rikos)oi keustieteen metodikysymyksiä. Otan erittelyni lähtökohdaksi Aulis Aarnion, Mika Huovilan ja Ari Hirvosen kuvaamat oi keuslähte- ja laintulkintaopit, ja vertaan niitä sekä rikosoi keuden yleisten oppien uudistuksen heijastamaan vastaavaan oppiin että omiin 1960-luvun lopulta alkaen muotoutuneisiin metodinäkemysksiini.⁶ Aarnion edustamaa oi keuslähte- ja lainsoveltamisoppia pidän tässä yhteydessä perinteisenä, ja se on laajasti hyväksytty ja noudatettu.

Mika Huovilan laaja artikkeli ajateltiin keskeiseksi metodikirjoitukseksi – eräänlaiseksi malliksi – kaikille mainittuun Helsingin hovioikeuspiiriin koulutustoimintaan osallistuville. Ari Hirvosen kuvaama oppi vuodelta 2021 on mukana erityisesti sen vuoksi, että Helsingin hovioikeuspiiriin laatuhankeessa tuo Hirvosen oppi on kuulunut useimpien osallistujien teoreettiseen lukemistoon osana ammatillisen OTL-tutkinnon suorittamista. Suhteutan Hirvosen näkemystä myös Raimo Siltalan metodiopillisiin perusajatuksiin. Pyrin lisäksi osoittamaan rikosoi keustieteessä ja -käytännössä havaittavia ajatussuuntauksia tai suuntaerimielisyyksiä, sekä esittelen lyhyesti oman tulkintaopillisen näemykseni.

Keskeisenä erityiskysymyksenä kirjoituksen lopussa (luvussa 4) on se, missä määrin Helsingin hovioikeuden laatuhankeen kirjoituksissa nojaututtiin pe-

4. Ks. Huovila 2005, luku 1.1.

5. Ks. hallituksen esitys rikosoi keuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi 44/2002 vp, s. 34.

6. Näkemyksistäni ja niiden kehityksestä ks. etenkin katsausartikkeliani Raimo Lahti, Rikosoi keustieteen kehityssuuntia 1970-luvulta 2010-luvulle, s. 39–57 teoksessa Raimo Lahti, Oikeustieteen tutkijan matkani 1966–2015 (2022). Helsingin yliopisto, Helda Open Books 2023 osoitteessa <https://doi.org/10.31885/9789515182593>.

rinteiseen rikosoikeudelliseen oikeuslähde- ja lainsoveltamisoppiin, ja vielä tarkentaen se, minkälaisena tuo oppi on noissa laatuhankkeen kirjoituksissa omaksuttu. Arvioin tällöin teorian ja käytännön vuorovaikutusta nimenomaan Helsingin hovioikeuspiirin laatuhankkeesta saamieni kokemusten perusteella.⁷

2. Oikeuslähde- ja laintulkintaoppi suomalaisessa oikeusteoriassa

Suomalainen oikeuslähde- ja laintulkintaoppi on viime vuosikymmeninä yleensä rakentunut oikeusteoreetikko Aulis Aarnion tuotannon varaan.⁸ Mika Huovila on sovittanut siihen nuoremman polven oikeusteoreetikon Raimo Siltalan painotuksia sellaisina kuin ne ovat tämän oikeustieteen tieteenteoriaa käsittelevässä teoksessa.⁹ Huovila esittää seuraavan oikeuslähdeopillisen peukalosäännön¹⁰:

Perustele oikeuskysymyksen ratkaisu oikeuslähteistä ilmenevillä argumenteilla. Käytä oikeuslähteitä perusteluissa niiden muodollisessa etusijajärjestyksessä lähtien kyseiseen tapaukseen soveltuvasta lain säännöksestä. Mikäli asiassa ilmenee jännite ylemmänasteisen oikeuslähteen – esim. perustuslain perusoikeussäännöksen tai EU-oikeuden – kanssa tai kun näistä on saatavissa kiperässä ratkaisutilanteessa tukea jollekin vaihtoehdolle, perustele ratkaisu myös näitä lähteitä käyttäen. Kun kysymys on tuoreesta laista, tulkinnassa on kiinnitettävä erityistä huomiota lain esitöihin. Esitöistä painavimpia ovat lähtökohtaisesti ne, jotka ovat lähimpänä eduskunnan päätöksentekoa. Vanhemman lain tulkinnassa ennakkoratkaisut ovat yleensä merkittävämpiä kuin esityöt.

Vaikka Mika Huovila pitää sanotusta ilmenevää oikeuslähteiden muodollisen velvoittavuuden etusijajärjestyttä peukalosäännön idean mukaisesti vain lähtökohtana, hän katsoo sen soveltuvan rikoslain rangaistussäännösten tulkintaan suhteellisen hyvin.

Oikeudellisissa argumentaatioissa voidaan erottaa tulkinta ja punninta, joloin yksinkertaistetusti ilmaisten oikeussääntöjä tulkitaan ja periaatteita punni-

7. Vrt. yleisesti vastaavaan kysymyksenasetteluun Antti Tapanila, Tutkijana ja tuomarina. LM 7–8/2022, s. 1261–1284.

8. Käytännössä erityisen merkityksellisiä Aarnion suomenkielisestä tuotannosta ovat olleet hänen oikeussäännösten tulkintaa ja laintulkinnan teoriaa käsittelevät teoksensa. Ks. Aulis Aarnio, Oikeussäännösten tulkinnasta. Tutkimus lainopillisen perustelun rationaalisuudesta ja hyväksytävyydestä. Juridica 1982 ja Aulis Aarnio, Laintulkinnan teoria. Yleisen oikeustieteen oppikirja. WSOY 1989.

9. Ks. Raimo Siltala, Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2003. Ks. myös tiivistetysti Raimo Siltala, Oikeustieteen tutkijan itseymmärryksestä. LM 1/2002, s. 95–100.

10. Huovila 2005, luku 2.4.

taan.¹¹ Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen vuoksi punnintatilanne ei rangaistussäännöksiä sovellettaessa konkretisoitu kovin usein. Sellaisen harkinnan tyyppitilanne on Mika Huovilan mukaan kahdenlaisen perus- ja ihmisoikeuden – sananvapauden ja yksityisyyden suojan – punninta-asetelma rikoslain (39/1889, RL) 24 luvun 8–10 §:n mukaisissa rikoksissa. Näissä säännöksissä on myös punninnalle sijaa antavia suhteellisen yleisluonteisia ja arvostuksenvaraisia käsitteitä. Silloinkin periaatteiden punninta tulisi Huovilan mukaan kysymykseen lähinnä viimeisenä tulkintametodina niissä kiperissä tapauksissa, joissa säännöksen sanamuotoon perustuvan, systemaattisen ja lain tarkoitukseen liittyvän tulkinnan jälkeen jäisi useampi ratkaisuvaihtoehto.¹²

Jo korkeimman oikeuden varhaisessa ennakkopäätöksessä KKO 2005:136 suoritettiin mallikelpoisesti sananvapauden ja yksityisyyden suojan periaatteiden punnintaa harkittaessa, onko rikoksesta tuomitun henkilön nimen julkaisemalla aikakauslehdessä loukattu yksityiselämää ja aiheutettu korvattavaa vahinkoa. Päätöksen perusteluissa tukeuduttiin keskeisesti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen asiaa koskeviin ratkaisuihin. Enemmistön lopputulos eri näkökohtien punninnassa oli, ettei henkilön nimen julkaiseminen tapahtunut oikeudettomasti. Kantaan vaikutti se, että A:ta oli rangaistu tavanomaista törkeämmästä rikoksesta. Sen vuoksi hänen katsottiin voineen ennalta varautua siihen, että myös hänen nimensä voi tulla julkisuuteen. Rikosasia oli lehtiartikkelin julkaisemisen aikaan ollut ajankohtainen, artikkelin yleissävy oli ollut asiallinen eikä A:n nimen ohella ollut julkaistu hänen kuvaansa tai muuta hänen yksityiselämänsä piiriin kuuluvaa tietoa.

Suomalaisessa laintulkinnan ja oikeudellisen argumentaation teoriassa on keskeisesti tukeuduttu kansainvälisen niin sanotun Bielefelder Kreis -ryhmän (Bielefeldin piirin) tuloksiin Interpreting Statutes -oikeusvertailuhankkeessa¹³. Huovila¹⁴ päätyy Neil MacCormickin ja Robert Summersin suosittelemaan tulkinta-argumenttien vuorovaikutusmalliin¹⁵, jonka mukaan säännöksen 1) sanamuotoon liittyvä (kielellis-grammaattinen, kieliopillinen), 2) systemaattinen sekä 3) teleologinen ja arvoihin perustuva tulkintametodi muodostavat *prima facie* -etusijajärjestyksen. 4) Lainsäätäjän tarkoitusta painottava tulkinta on tässä mallissa täydentävä eli se voi vahvistaa mainittua järjestystä tai osoittaa syyn poiketa siitä. Sanotun luettelon 3-kohdassa mainittuihin arvoihin ovat laajasti ymmärtäen luettavissa myös perus- ja ihmisoikeuksiin palautuvat arvot, jolloin pidetään ensisijaisesti silmällä yksilön oikeuksia.

11. Ks. Huovila 2005, luku 5.

12. Huovila 2005, luku 3.

13. Ks. hankkeesta D. Neil MacCormick – Robert S. Summers (eds), Interpreting Statutes. A Comparative Study. Dartmouth 1991 ja Aulis Aarnio, Oikeussäädöksiä tulkitsemassa – Interpreting Statutes. A Comparative Study, s. 253–274 teoksessa Korkein oikeus 75 vuotta. Lakimiesliiton Kustannus 1993.

14. Huovila 2005, alaluku 3.3.6.

15. MacCormick – Summers 1991, s. 530–532.

Kuvattu malli on Huovilan mukaan meillä lähtökohtaisesti voimassa, vaikka perustelutilanteet vaihtelevat suuresti ja voivat yksittäistapauksessa puoltaa mallin osoittamasta järjestyksestä poikkeamista. Tulkinnallisen ekonomin mu- kaisesti perustelujen tarve kasvaa sitä mukaan kuin etusijajärjestyksen alussa olevilla argumenteilla (ensisijaisesti sanamuotoon, sitten systematiikkaan sekä sen jälkeen teleologiaan ja arvoihin liittyvillä) ei päästä riittävän vakuuttavaan eli hyväksyttävään ja selvään tulkintaratkaisuun.

Bielefeldin piirin suomalaisosanottajan Aulis Aarnion esittämässä hankkeen tulosten yhteenvedossa tuomioperustelujen yhteinen ydin on seuraavanlainen: Statuuttien eli säädösten tulkinnassa lähtökohtana on termien normaali merkitys (ordinary meaning), joskin termin tekninen merkitys ohittaa yleiskielisen merkityksen. Jos sanalla on tunnistettavissa yhtä useampi merkitys, ratkaisevaa on sanan merkitys säädöksen muodostamassa kielellisessä ympäristössä, kontekstissa. Merkitysyhteyteen sopeuttaminen tapahtuu tulkitsemalla ongelmallista ilmaisua lähisäädösten, tietyn luvun, koko lain tai joskus oikeudenalan muodostamassa merkitysyhteydessä. Merkitysyhteyteen sopeuttamisessa tulevat käyttöön lukuisat lisäargumentit, kuten ennakkotapaukset, säädöksen syntyhistoria ja historiallinen tarkoitus sekä säädöksen tarkoitus (*ratio legis*).¹⁶ Aarnion ei selvästi lausu tämän yhteenvedon pätevydestä Suomen (silloiseen) oikeustilaan. Eräs hänen tekemänsä havainto on, että Suomessa tuomion perusteluissa vain poikkeustapauksessa tuotiin avoimesti esille säädöksen tulkintavaihtoehdot. Tosin perustelukulttuuri oli muuttumassa entistä avoimemmin argumentoivaksi.¹⁷ On huomattava, että selostettu Bielefeld-piirin suorittama oikeusvertailu ei rajoittunut rikosoikeudellisten säädösten tulkintaan.

Kun laintulkinnan teorian lähtö- tai vertailukohdaksi otetaan Bielefeld-piirin tutkimustulokset, rakennetaan oikeuslähde- ja laintulkintaoppi laajalle oikeusvertailulle. Tällainen lainopin metodien teorianmuodostus on oikeuden eurooppalaistuuessa ja kansainvälistyessä entistä tärkeämpää.

Euroopan unionin tuomioistuimen tuomarina pitkään toiminut Allan Rosas¹⁸ on kiinnostavasti verrannut pohjoismaista ja kansainvälistä (lähinnä EU-tuomioistuimen ja Euroopan neuvoston ihmisoikeustuomioistuimen) juridista metodia laintulkinta- ja lainsoveltamisongelmien ratkaisemisessa ja todennut lähentymistä tapahtuneen niiden kesken. Säädösteksti on lähtökohtana tulkinnassa, mutta mitä epäselvempi teksti on, sitä tärkeämpää on tutkia säädöksen yhteyttä (systemaattinen tulkinta) ja sen tarkoitusta (*ratio legis*, teleologinen tulkinta). Näiden lisäksi säädöksen esitöillä ja niin sanotulla pehmeällä oikeu-

16. Aarnio 1993, s. 260–263.

17. Aarnio 1993, s. 266–267.

18. Allan Rosas, Tolknings- och tillämpningsproblem, s. 317–345 teoksessa *Forhandlingerne ved Det 37. nordiske Juristmøde i Reykjavik 18.–20. august 2005. Bind I. Udgivet af Den islandske Styrelse* 2005, erit. s. 337, 344.

della (soft law) on sanottujen tuomioistuinten lainkäytössä merkitystä, joskin esitöiden painoarvo on selvästi vähäisempi kuin pohjoismaisessa – varsinkin ruotsalaisessa – laintulkintaopissa.

Oikeuden eurooppalaistuminen ja kansainvälistyminen merkitsevät, että kansalliset oikeusjärjestykset ja niitä soveltavien tuomioistuinten käytännöt ovat molemminpuolisessa vuorovaikutuksessa kansainvälisten tuomioistuinten soveltamiskäytännön kanssa ja että niiden kesken – kuten juristien metodien käytössä – tapahtuu lähentymistä. Pohjoismaisten oikeusjärjestelmien samankaltaisuudelle on vahvat kulttuuriset traditionsa. Suomen oikeusjärjestys kantaa vahvaa Ruotsin oikeuden perintöä, joten Ruotsin oikeuskehitys on Suomelle erityisen kiinnostava vertailukohde.

Ari Hirvosen oppaassa oikeustieteen metodologiaan on monipuolisesti käsitelty oikeustieteen yleistä metodologiaa ja muun muassa lainopillisia metodeja.¹⁹ Hänen mukaansa oikeustieteellinen tieto on tulkinnalla, systematisoinnilla ja punninnalla tuotettua pätevää ja perusteltua tietoa normeista. Lainoppi tuottaa tulkinnan menetelmillä oikeusnormin merkityssisällön. Tulkintametodit ovat työkaluja, joita lainopin harjoittaja käyttää siirtyessään tulkintaperusteista eli oikeuslähteistä tulkintakannanottoihin. Tulkintaa määrittäviä periaatteita Ari Hirvonen luettelee samantapaisesti kuin esimerkiksi Mika Huovila. Maija Aalto-Heinilä²⁰ onkin äskettäin todennut, että tulkintasääntöjen luetteloissa on ”tietty yhteinen ydin, joka koostuu tekstuaalisesta, tavoitteellisesta ja systemisestä tulkintametodista” ja se näyttää olevan varsin universaali. Merkittävä mannereurooppalainen oikeusteoreetikko ja rikosoikeusoppinut Karl Engisch katsoi oikeudelliseen hermeneutiikkaan Friedrich Carl von Savignyn ajoista kuuluneen neljä tulkintaoppia: kielellis-grammaattisen, loogis-systemaattisen, historiallisen ja teleologisen.²¹

Muodollisessa oikeuslähteopissa ovat Ari Hirvosen mukaan keskeisiä lait, lainvalmistelutyöt ja tuomioistuinratkaisut, aarniolaisittain²² näistä ensiksi mainitut eli lait ovat vahvasti velvoittavia. Nykyään niihin rinnastuvat EU-oikeuden lainsäädäntö ja EU-tuomioistuimen ratkaisuista ilmenevät yleiset normit sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen normit ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuista ilmenevät yleiset oikeusnormit, kun taas lainvalmistelutyöt ja tuomioistuinratkaisut ovat heikosti velvoittavia. Sisällölliset ja reaaliset oikeuslähteet ovat asialähteitä, joiden oikeuslähteopillinen asema ja merkitys määrytyvät niiden sisällöllisen merkittävyyden perusteella.

19. Ari Hirvonen, *Mitkä metodit?* Helsingin yliopisto 2011, passim.

20. Maija Aalto-Heinilä, *Laintulkinnan objektiivisuus episteemisten riskien hallinnan näkökulmasta*. LM 7–8/2022, s. 1031–1051, 1046.

21. Karl Engisch, *Einführung in das juristische Denken*. 3. Aufl. W. Kohlhammer 1964, s. 76–77.

22. Aarnio 1989, s. 220–221.

Metodikysymyksissä vallitsee erilaisia suuntauksia, ja Ari Hirvonen esittelee niistä tärkeimmät.²³ Tässä yhteydessä pidän erityisen kiinnostavana Raimo Siltalan erottelua analyttis-deskriptiiviseen ja normatiivis-kriittiseen tutkijan-ideologiaan tai -positioon, jolloin edelliselle on tunnusomaista lainopin valitseva doktriini vallitsevan tuomarinideologian mukaisesti ja jälkimmäiselle vaihtoehtoinen, kriittinen ja avoimen poliittinen lainoppi.²⁴

3. Rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta ja tulkinnasta

Rikosoikeuden metodikeskustelun sisällön tarkemmaksi selvittämiseksi on syytä ensin eritellä rikosoikeuden yleisten oppien uudistuksen merkityksellisiä kohtia sekä valikoidusti alan tutkimuskirjallisuutta edellisessä luvussa 2 esiin tuodun lisäksi.

Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen asemaa vahvistettiin jo vuoden 1995 perusoikeusuudistuksessa. Laillisuusperiaatteen sisältöä jonkin verran tarkentava säännös (RL 3:1) sisällytettiin myös rikosoikeudellisen vastuun yleisten edellytysten alkuun. Säännöksessä määritellyn periaatteen katsotaan säännöksen esitöissä sisältävän neljä kieltoa: tuomioistuimille suunnatun määräyksen sitoa rangaistavuus kirjoitettuun lakiin (*praeter legem* -kielto), tuomioistuimille niin ikään suunnatun analogiakiellon, tuomioistuimille ja lainsäätäjälle suunnatun taannehtivan rikoslain kiellon ja lähinnä lainsäätäjälle suunnatun epämääräisen rikoslain kiellon. Sillä, että teon on oltava nimenomaan rangaistavaksi säädetty, halutaan esitöiden mukaan korostaa analogia- ja epämääräisyyskieltoa.²⁵

Lainanalogian kieltoa käsittelevissä rikoslakiesityksen perusteluissa vedetään rajaa kielletyn analogian ja sallitun tulkinnan kesken. Laintulkinnan todetaan olevan merkityssisällön antamista lain sanamuodon rajoissa eli menemättä sanamuodon ulkopuolelle. Lain soveltaminen, joka perustuu käsitteille annettuun normaalikielen mukaiseen merkitykseen taikka joka perustuu käsitteille oikeustieteessä, lain esitöissä tai mieluiten itse laissa vahvistettuun juridis-tekniseen merkityssisältöön, on sallittua tulkintaa. Teon nimenomaista rankaisemista koskevasta edellytyksestä johdetaan vaatimus, ettei tuomioistuin saa syytetyn vahingoksi poiketa lakitekstin yleiskielen mukaisesta tai juridis-teknisestä merkityksestä. Tulkinnan rajatapauksia ratkaistaessa lähtökohtana tulee pitää laillisuusperiaatteen tausta-arvoja: oikeusturvaa ja ennakoitavuutta.²⁶

23. Hirvonen 2011, s. 45–54.

24. Siltala 2003, erit. s. 751 (kaavio 3a).

25. HE 44/2002 vp, s. 32–35.

26. HE 44/2002 vp, s. 34.

Selostetuissa lain esitöissä hiukan oudoksuttaa kysymykseen tulevien tulkintametodien rajaaminen kielellis-grammaattiseen tulkintateoriaan – ikään kuin tulkinnalle ominaisen merkityssisällön antaminen olisi yleisesti rajattavissa vain näihin kieliopillisiin argumentteihin muiden tulkintaoppien näkökohdista eristetyllä tavalla. Myöskään ”nimenomaan”-sanasta ei ole mielestäni johdettavissa tällaista vaatimusta.²⁷ Kieliopillista tulkintaa meillä käsiteltäessä on kyllä yleensä sille syystä annettu varsinkin rikosoikeudessa lähtökohtainen asema, mutta näin rajaavan merkityksen antaminen on poikkeuksellista.

Esimerkiksi oikeusteoreetikko Kaarle Makkonen on tuotannossaan korostanut, että tulkintatilanteissa eli merkityssisällöltään epäselviä kielellisiä ilmaisuja selvitetäessä joudutaan kiinnittämään huomiota lukuisiin näkökohtiin, joita varten oikeustieteessä on kautta aikojen kehitelty erilaisia tulkintaoppeja ja -teorioita, kuten teleologinen ja historiallinen tulkintateoria.²⁸ Aulis Aarnion mukaan kieliopillista tulkintaoppia seuraten tulkittavalle ilmaisulle ei pidä antaa yleisestä kielenkäytöstä poikkeavaa merkitystä, jollei ole riittäviä perusteita menetellä tällä tavalla, ja erityisterminologialla on etusija yleiseen kielenkäyttöön nähden.²⁹

Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen aseman vahvistuminen säädännäisenä ihmis- ja perusoikeusperiaatteena on joka tapauksessa korostamassa kirjoitetun oikeuden – ennen kaikkea eduskuntalain – asemaa rangaistavan käyttäytymisen alan rajaamisessa: lain sanamuodon edellytetään olevan lähtökohtana tulkinnalle ja kykenevän asettamaan sille uloimman rajan. Suomessa tällaisen ajattelun merkittävä rajapyykki oli vuoden 1995 perusoikeusuudistus, koska siitä alkaen perustuslaillisesta laillisuusperiaatteesta on johdettu syytetyn vahingoksi tapahtuvan analogian kielto.³⁰

Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen soveltamiskäytännössä on arvioitu rikossäännöksiltä vaadittavaa täsmällisyyttä ja pidetty sanotussa suhteessa ratkaisevana, onko tuomioistuinkäytännössä täsmennetty rangaistavuuden ala ollut kohtuudella ennustettavissa, jolloin ammattitoimintaa harjoittavan on voitu edellyttää hankkivan asiaankuuluvaa oikeudellista apua toiminnastaan aiheutuvien seurausten arvioimiseksi. Toisaalta esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tapauksessa C.R. v. Yhdistynyt kuningaskunta, tuomio 22.11.1995, on viitattu hyväksyvästi tapauksen Kokkinakis v. Kreikka, tuomio 25.5.1993,

27. Ks. kritiikistäni myös Raimo Lahti, Rikosoikeuden yleisten oppien uudistamisesityksen arviointia, s. 137–153 teoksessa Rikosoikeudellisia kirjoituksia VII Pekka Koskiselle 1.1.2003 omistettu. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2003, s. 148.

28. Ks. Kaarle Makkonen, Oikeudellisen ratkaisutoiminnan ongelmia. Rakenneanalyytinen tutkimus. Lainopillisen Ylioppilastiedekunnan Kustannustoimikunta 1981, s. 121–124 (teoksen alkuperäinen saksankielinen versio ilmestyi 1965). Tulkintatilanteista Makkonen erottaa isomorfian ja sääntelemättömät tilanteet (ks. niistä mainittu teos, III luku, 5 §).

29. Aarnio 1982, s. 103.

30. Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta 309/1993 vp, s. 50. Analogiakiellosta laajemmin ks. Sakari Melander, Rikosvastuun yleiset edellytykset. Tietosanoma 2016, s. 59–62.

perusteluihin, joiden mukaan ”criminal law must not be extensively constructed to an accused’s detriment, for instance by analogy”.³¹

Laillisuusperiaatteen sisältämän lainanalogiakiellon vahvistamisen myötä näkyy siis uskottavan mahdollisuuksiin määrittää säännöksen sanamuodon asettama uloin raja enemmän kuin hyvin epäilevissä 1960-luvun puheenvuoroissa. Esimerkiksi Hannu Tapani Klami katsoi tunnusmerkistön ja tosiseikkojen vastaavuuden riittävyuden ratkeavan teleologisella argumentaatiolla ja saksalainen Winfried Hassemer piti tunnusmerkistöntulkinnan oikeellisuuden mittarina sitä koskevan argumentoinnin täydellisyyttä.³² Kysymys on myös siitä, kuinka paljon harkinnalle sijaa antavia kielellisiä ilmaisuja sovellettavassa rikosoikeudessa käytetään ja mikä on niiden normatiivisuuden (arvostuksenvaraisuuden) aste. Esimerkiksi uudistetussa rikoslaissa talousrikos- ja varallisuusrikossäännökset sisältävät runsaasti sellaisia harkinnanvaraisia ilmaisuja tunnusmerkistöjen kuvauksissa.

Alkaneen vuosituhannen suomalaisessa rikosoikeuskirjallisuudessa Dan Frände, Jussi Tapani, Pekka Koponen ja Kaarlo Hakamies ovat melko seikka-eräisesti pohtineet oikeudenalan laintulkintaoppia. Rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta väitelleen Fränden mukaan laintulkinta – jolloin on epävarmuutta tietyn lainkohdan oikeasta sisällöstä – on perussävyltään restriktiivistä. Fränden mukaan analogiakielto merkitsee kieltoa ylittää normaalikielen sanamuodon raja, joskin normaalikieleen rinnastuu vakiintunut juridis-tekninen kielenkäyttö. Frände myöntää tällöinkin voivan jäädä epätasällisyyttä. Moraalisesti latautuneita rangaistussäännöksiä sovellettaessa tulisikin noudattaa yleistä intentiotulkintaa, jolloin kaikki, minkä sanamuoto kattaa, on katsottava rangaistavaksi tai rangaistava ankaramman vaihtoehdon mukaan. Moraalisesti vähemmän ladatuilla alueilla painottuvat muut argumentit, kuten syytettyä suosiva *in dubio mitius* -periaate.³³ Kriittinen huomio kiinnittyy normaalikielelle annettuun huomattavaan sanarajamerkitykseen³⁴ sekä yleisen intentiotulkinnan ja moraalisesti latautuneen rangaistussäännöksen käsitteiden³⁵ epämääräisyyteen.

31. Mm. lueteltuihin ihmisoikeusratkaisuihin on viitattu KKO:n julkaisemattomassa tuomiossa 5.12.2002 Nro 3264 ja KKO:n vähemmistön kannanotossa ratkaisussa KKO 2004:109. Ks. laajemmin Melander 2016, s. 65–66.

32. Hannu Tapani Klami, Nulla poena sine lege – mietteitä rikosoikeudellisesta tyyppipakosta. Lakimies 1969, s. 178–188, 186 ja Winfried Hassemer, Tatbestand und Typus. Carl Heymanns Verlag 1968, s. 135.

33. Dan Frände, Yleinen rikosoikeus. Edita 2012, erit. s. 30, 50–56.

34. Tosin samantapaisesti edellä käsitellyissä HE 44/2002 vp:n perusteluissa, s. 34 sekä Jussi Mätkälä. Tahallisuudesta rikosoikeudessa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2005, s. 19, jossa korostetaan nimenomaan yleiskielistä sanarajamerkitystä.

35. Intentiotulkinnan Frände (2012, s. 51, 54) erottaa teleologisesta tulkinnasta, jolla saa vaikuttaa vain tulkintaa supistavasti. Intentiotulkinnan käsitteellä näyttää olevan yhtymäkohtia Nils Jareborgin (Allmän kriminalrätt. Iustus Förlag 2001, s. 110–111) käyttämään vastaavaan käsit-

Jussi Tapani on käsitellyt tulkintaoppiaan useissa artikkeleissa, väitöskirjassaan ja äskettäisessä oppikirjassa.³⁶ Oppikirjan mukaan rikosoikeudellisen tulkinnan metodit voidaan jakaa kieliopilliseen, historialliseen, systemaattiseen (kontekstuaaliseen), teleologiseen, lainsäätäjän tahtoa (tarkoitusta) korostavaan ja perus- ja ihmisoikeusmyönteiseen tulkintatapaan. Tapanin ryhmittely ja eri tulkintatavoille annettu käsitesisältö tuovat sen lähelle muun muassa Huovilan edellä esitettyä mallia ja hänen puoltamiaan Bielefelder Kreisin ajatuksia – keskeisinä vaikutteidenantajina on samoja oikeusoppineita, kuten Aarnio. Tapani on tuotannossaan pohtinut erityisen laajasti teleologisen tulkintamethodin asemaa ja puoltanut teleologista tulkinta-asennetta siten, että oikeudellisen vastuunarvioinnin (lainkäytön) ja systeeminmuodostuksen (oikeustieteen) tulee kytkeytyä taloudellisiin ja sosiaalisiin käytäntöihin; harkinnan kontekstuaalisuudelle on jätettävä sijaa.³⁷ Toisaalta säännöksen sanamuodon uloin raja asettaa rajan myös teleologiselle tulkinnalle ja teleologisessa tulkinnassa on tunnistettava oikeushyvien suojan ja yksilöllisen toimintavapauden välinen jännite, jolloin edellinen saa yleensä lainsovelluksissa pienemmän painoarvon.³⁸

Pekka Koposen väitöskirjan yhteenvetoartikkelissa katsotaan lainsäädännöksen tarkoitukseen nojautuvalla teleologisella tulkinnalla ja eri tulkintavaihtoehtojen tosiasiallisiin vaikutuksiin perustuvien reaalisten argumenttien huomioon ottamisella olevan tärkeä merkitys. Tulkinnassa tulee sovittaa yhteen rangaistussäännöksen tavoitteet huomioon ottava teleologinen tulkinta, asianosaisten perusoikeudet ja oikeusperiaatteet. Tuloksena pitäisi olla tasapainoinen kokonaisuus, jossa eri suuntaan vaikuttavat perusteet arvioidaan rinnakkain. Laillisuusperiaatteen noudattamisessa joudutaan jatkuvasti vetämään rajaa ennakoitavuuden ja rikosvastuun toteuttamisen kesken. Lain soveltajan on näissä tilanteissa esitettävä avoimesti kumpaankin suuntaan vaikuttavat argumentit. Ilmeisen hyväksyvästi Koponen katsoo, että säännöksen yleiskielellisestä sanamuodosta tekotavan kuvauksessa voidaan talousrikoksissa poiketa hänen puoltamansa avoimen argumentoinnin pohjalta laillisuusperiaatteen estämättä.³⁹ Vastaavasti Kaarlo Hakamies tasapainottaa kriminaalipoliittisten tulkinta-argumenttien merkitystä edellyttämällä valitun tulkintatavan vastaavan normin tarkoitusta ja

teeseen ja moraalisesti latautuneisiin rangaistussäännöksiin liittyvillä pohdinnoilla Jareborgin (2001, s. 112) tähdentämiin rangaistusarvonäkökohtiin.

36. Jussi Tapanin tuotannosta ks. esim. väitöskirja Petos liikesuhteessa. Talousrikosoikeudellinen tutkimus. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2004, luvut III–IV sekä yhteisesti laadittu oppikirja Jussi Tapani – Matti Tolvanen – Tatu Hyttinen. 3. painos. Alma Talent 2019, alaluku 4.4.3.

37. Tapani 2004, s. 86.

38. Tapani 2004, s. 81.

39. Pekka Koponen, Talousrikokset rikos- ja rikosprosessioikeuden yhtymäkohdassa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2004, erit. s. 15–16, 28–36.

olevan vastaajalle kohtuudella ennakoitavissa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen korostamalla tavalla.⁴⁰

4. Kohti eriytyvää rikosoikeuden oikeuslähde- ja lainsoveltamisoppia

Edeltäneen luvun 3 tarkastelu on osoittanut käsityseroja rikosoikeudellisessa laintulkintaopissa ja sitä, kuinka vahvistunut laillisuusperiaate on vaikuttanut sen sisältöön. Edellä mainituista suomalaistutkijoista Dan Frände johtaa rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta pitemmälle meneviä rajoituksia rikosoikeuden soveltamiseen kuin Jussi Tapani, Pekka Koponen ja Kaarlo Hakamies johtavat, joskin viimeksi mainitutkin painottavat lain sanamuodon uloimman rajan asettamaa rajoitusta. Näkemyksissä tuntuu olevan jonkin verran eroja siinä, miten paljon rikosoikeudellisten säännösten katsotaan antavan sijaa tulkinnalle – normaalikielisen sanarajan mahdollisesti ylittäen – ja mikä on erityyppisten tulkinta-argumenttien asema ja painoarvo. Kun erään tulkinnan mukaan kaikille uudemmille kotimaisille puheenvuoroille on yhteistä pyrkimys torjua lakipositivismia ja avartaa oikeuslähdekäsitystä⁴¹, rikosoikeuskeskustelussa on laillisuusperiaatteen vuoksi ollut varovaisempi yleislinja.

Oma käsitykseni on, ettei lain normaalikielinen sanaraja ole ehdoton ja että kieliopillinen tulkinta on kiinteässä yhteydessä muihin tulkinta- ja argumentointitapoihin. Olen tuotannossani pitänyt teleologisen ja siihen läheisesti liittyvän systemaattisen tulkinnan merkitystä huomattavana ja laajentanut teleologisen tulkintatavan kriminaalipoliittisesti suuntautuvaksi rikoslainopiksi.⁴²

Ihmis- ja perusoikeusajattelun voimistuttua on punninnan tyyppisessä argumentaatiossa kiinnitettävä huomiota myös etenkin laillisuusperiaatteen tausta-arvoihin, ennakoitavuuteen ja epäillyn oikeusturvaan. Käytännössä ne lienevät usein vastapainona nimenomaan teleologisen tulkinnan taustalla oleville kriminaalipoliittisille (hyöty)näkökohdille, jotka mielestäni tyyppillisesti

40. Kaarlo Hakamies, Maksukyvyttömyys ja taloudellinen hyöty rikosoikeudessa. Helsingin yliopisto (Forum Iuris) 2012, Johdanto-osa, erit. s. 33.

41. Ks. Kimmo Nuotio, Oikeuslähteet ja yleiset opit. Lakimies 7–8/2004, s. 1267–1291, 1269.

42. Ks. jo väitöskirjani Toimenpiteistä luopumisesta rikosten seuraamusjärjestelmässä erityisesti silmällä pitäen tuomitsematta jättämistä. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1974, s. 34–37 ja laajemmin Lahti 2023, passim. Kriminaalipoliittisesti suuntautuvasta rikoslainopista ks. myös etenkin Tapio Lappi-Seppälä, Rikosoikeustutkimus, kriminaalipoliittinen orientaatio ja metodi, s. 189–218 teoksessa Juha Häyhä (toim.), Minun metodini. WSLT 1997 ja Tapani 2004, luku III.

– vaikkeivät suinkaan välttämättä⁴³ – puoltavat laajaa tai laajentavaa tulkintaa rangaistussäännöksen suojelutarkoituksen ja rikosvastuun tehokkaaksi toteuttamiseksi.⁴⁴ Tällaisessa lainsovelluksen puolesta ja vastaan -punnintatilanteessa tuomion perusteluiden seikkaperäisyydelle ja avoimuudelle on mielestäni asetettava korostuneita vaatimuksia⁴⁵ eikä sanotunlaisten argumenttien etusijajärjestys ole yleisesti määrättävissä. Erisuuntaisten perustelujen vakuuttavuutta on arvosteltava muun muassa säännös- ja toimintaympäristökohtaisesti sekä sen mukaan, miten kauas säännöksen soveltamisen ydinalueelta ja keskeisimmästä suojelutarkoituksesta edetään.

Euroopan unionin oikeudella on rikosoikeuteenkin entistä useammin tulkintavaikutusta, kun direktiivin tai puitepääötksen täytäntöön panemiseksi annettua kansallista lainsäädäntöä sovelletaan EU-oikeusmyönteisesti. Rajoituksena silloinkin on, ettei lakisidonnaisuuden ja oikeusvarmuuden periaatteet huomioon ottaen rikoslakia saa tulkita laajentavasti syytetyn vahingoksi.⁴⁶

Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksissä ja muussa oikeuskäytännössä on enenevästi omaksuttu seikkaperäisten ja avointen perustelujen käyttö rikostuomion perusteluissa. Mitään yhtenäistä tapaa kirjoittaa oikeuslähde- tai tulkintaoppia taikka niiden perusteita ei ole oikeuskäytännössä kuitenkaan muodostunut, varsinkaan kun juridista metodia koskevia perusteluja ei ylipäänsä tuoda vielä laajassa mitassa rikostuomioissa esille. Monesti rikossäännösten soveltamiseen vaikuttaneet tulkintaopilliset perusteet on konstruoitava, kun perustelut on kirjoitettu niukasti. On oletettavaa, että perustelutapojen vaihtelevuus tulee säilymään ja se on myös rikkaus oikeuskulttuurille. Perustelujen seikkaperäisyys ja avoimuus – myös *pro et contra* -tyyppisten perustelujen lisääminen – ovat joka tapauksessa toivottavia. Tilanne on toki kohentunut siitä, kun Aarnio arvioi

43. Ns. teleologisen varovaisuuden hengessä on usein haettu esim. säännöksen suojelutarkoituksesta aineksia nimenomaan supistavalla tulkinnalla (ks. esim. Frände 2012, s. 53–56). Sellaisen supistavan tulkinnan puolesta puhuvat argumentit lienevät kuitenkin perimmiltään palautettavissa perusoikeuksien rajoitusperiaatteiden, kuten kriminalisointiperiaatteiden, soveltamiseen lainkäytössä eikä vain lain säätämisessä. Ks. tarkemmin etenkin Tapani 2004, s. 190, 195–196, 230.

44. Ks. etenkin Wolfgang Naucke, Aukot rikosoikeuden yleisessä osassa. LM 7/1991, s. 981–994, 992, jonka mukaan aineellisen rikosoikeuden yleinen osa on painottunut rikoksantorjuntaan, kun taas prosessi- ja valtiosääntöoikeuden yleinen osa on painottunut rikoksantorjunnan rajoittamiseen.

45. Jyrki Virolainen – Petri Martikainen, Pro & contra. Tuomion perustelemisen keskeisiä kysymyksiä. Talentum 2003, erit. s. 139–142. Kirjoittajat ovat yleisesti puoltaneet pro & contra -tyyppisen perustelemisen käyttämistä kiperissä tulkintatilanteissa.

46. Ks. yhteisön direktiivin tulkintavaikutuksesta EY-tuomioistuimen käytännössä etenkin yhdistetyt asiat C-74/95 ja C-129/95 Rikosoikeudenkäynti X:ää vastaan, ECLI:EU:C:1996:491, kohta 25. EU-sopimuksen VI osaston tarkoittaman puitepääötksen tulkintavaikutuksesta vastaavasti ks. C-105/03 Rikosoikeudenkäynti vastaan Maria Pupino, ECLI:EU:C:2005:386, kohdat 43–45 (yleiset oikeusperiaatteet, erityisesti oikeusvarmuuden ja taannehtivuuskiellon periaatteet, rajoittavat tulkintavaikutusta). Ks. laajemmin Melander 2016, s. 91–94.

tilannetta alussa mainitsemaani oikeusvertailuhanketta varten. On myös muistettava ajatustaloudellisuus eli se, että perusteluja kirjoitetaan siihen määrään asti kuin kiperässä tapauksessa niiden vakuuttavuus tai hyväksyttävyyden edellyttää.

Eräänä piirteenä nimenomaan talous- ja varallisuusrikoksia koskevissa viimeaikaisissa ennakkopäätöksissä on ollut kahtalaisen tulkintatavan esiintyminen siinä merkityksessä, että yhtäältä on restriktiivisen tulkinnan lähtökohta esiin tuoden – tai sitä nimenomaisesti esiin tuomatta – pitäyditty vahvasti kielipolisessa tulkintatavassa. Toisaalta ennakkopäätöksissä on havaittavissa dynaamiseksi luonnehdittavaa tulkintatapaa, jolloin omaksuttua ratkaisua on perusteltu useaa tulkintametodia hyödyntäen ja jolloin perustelut sisältävät puolesta ja vastaan -argumentteja ja niiden punnintaa. Talousrikosoikeutta koskevassa kirjallisuudessa on erotettu staattista tulkintatapaa edustava restriktiivinen asennoituminen ja dynaaminen tulkintatapa, jossa otetaan teleologisen tulkinnan hengessä huomioon tapauksessa esiintyvä toimintaympäristö ja tilannekohtainen oikeudellinen kokonaisjärjestely.⁴⁷

Restriktiivisen tulkinnan lähtökohta on tuotu nimenomaisesti esiin ainakin ennakkopäätöksissä KKO 2004:81 (kohta 6) ja 2004:109 (kohta 16). Näissä perustelujen kohdissa katsotaan rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta johtuvan, että rikostunnusmerkistöjä on tulkittava suppeasti. Myös näiden ennakkopäätösten otsikoissa viitataan hakusanoina laillisuusperiaatteeseen. Tällä perustelulla on eroa esimerkiksi ennakkopäätöksissä KKO 1999:51, 2004:64 (kohta 7) ja 2005:53 (kohta 14) käytettyyn perusteluun, jonka mukaan rikostunnusmerkistöä ei saa tulkita laajentavasti syytetyn vahingoksi; ennakkopäätöksessä KKO 2004:64 torjutaan säännöksen selkeän kielellisen merkityksen laajentaminen.

Suojatarkoituksen perusteella tulkinta on ollut supistava muun muassa ennakkoratkaisuissa KKO 2013:12 (huumausainerikos) ja 2016:42 (kannabiksen käyttäjän rattijuopumus). Suppeaa tulkintaa edustavat uudemmassa käytännössä myös KKO 2017:52 (törkeän henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelu), 2020:30 (vainoaminen) ja 2020:38 (seksuaalinen ahdistelu). Kaikissa kolmessa tapauksessa rikossäännös on tavallista epämääräisempi.

Edellä ensiksi luetelluissa ennakkopäätöksissä oleva lähtökohta merkitsee sen hyväksymistä, että laillisuusperiaatteesta johtuu vaatimus tulkita rikostunnusmerkistöjä suppeasti. Se tarkoittaa käytännössä *in dubio mitius* -periaatteen omaksumista yleisenä, vahvana tulkintaperiaatteena. Tämä on vastoin rikosoikeuskirjallisuudessa vallitsevaa käsitystä ja omaa näkemystäni, eikä sen tueksi liene esitettävissä argumentteja myöskään rikoslainsäädännön esitöis-

47. Kari Tolonen, Talousrikossäännösten tulkinta erityisesti velallisen rikoksissa. Poliisiammatikorkeakoulu 2000, s. 156–157. Tolosen lähemmin erittelemiä ennakkopäätöksiä ovat KKO 1995:163 ja KKO 1998:164.

tä.⁴⁸ Eri asia on, että supistavan tulkinnan tausta-arvoilla (*ultima ratio, in dubio pro libertate*) on merkitystä eri tulkintavaihtoehtojen punninnassa eräänlaisena metaperiaatteena varsinkin muiden tulkinta-argumenttien osoittauduttua samanarvoisiksi.⁴⁹

Mainittua restriktiivisen tulkinnan lähtökohtaa ei ole kuitenkaan yleisesti hyväksytty ennakkopäätöksissä, vaan korkeimman oikeuden ratkaisuihin on myös lukuisia edellä dynaamiseksi luonnehtimani tulkintatavan mukaisia rikos-tuomioita. Tällainen tulkintaperustelujen kirjoitustapa on mielestäni asetettava etusijalle kiperiä tapauksia ratkaistaessa. Viime vuosien ennakkopäätöksistä ovat sanotussa suhteessa erityisen huomion arvoisia KKO 2002:11 (velallisen rikos), 2004:46 (verorikkomus), 2005:27 (arpajaisrikos), 2007:67 (törkeä rahanpesu) ja 2014:7 (rahankeräysrikos). Lainaan näistä ratkaisun 2005:27 perustelujen kohtaa 21:

”Av denna s.k. legalitetsprincip följer inte att det skulle vara otillåtet att slå fast innebörden av brottsrekvisit genom tolkning. Tvärtom är en tolkning av lagtext ofrånkomlig också vid tillämpningen av straffstadganden, eftersom de uttryck som lagstiftaren använder alltid fordrar tolkning och det ankommer på tillämparen att avgöra om en konkret gärning motsvarar en gärningstyp som beskrivs i lagen (se även RP 44/2002 rd s. 34). I rättspraxis har det ansetts såväl nödvändigt som berättigat att tolka de begrepp som använts i brottsrekvisit, under förutsättning att resultatet överensstämmer med avsikten med det skydd som framgår av brottsrekvisit och som eftersträvas med straffhotet, och att resultatet är rimligen förutsebart för gärningsmannen (se t.ex. HD 2002:11 och HD 2004:46).”

5. Vuorovaikutukselle enemmän painoa

Helsingin hovioikeuspiirin laatuhankkeen yhteydessä tehdyissä kirjoituksissa ja varsinkin niiden pohjalta ammatillista OTL-tutkintoa varten laadituissa loppu-töiden yhteenveto-osuuksissa käytiin yleensä läpi oikeustieteen metodologiaa, erityisesti lainopillisia tulkintaoppeja, ja tuotiin esiin kyseisen lopputyön kirjoituksissa omaksuttu metodiikka. Myös ammatillisen OTL-tutkimuksen arvostelussa on noudatettu soveltuvien osin väitöskirjan arviointiperusteita, joihin

48. Ks. etenkin Jaakko Jonkka, Rikosasiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamisesta. Lakimies 6/1994, s. 727–741, 737. Vrt. rikosprosessioikeudellinen hallituksen esitys eduskunnalle rikosasiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi 82/1995 vp, s. 16.

49. Ks. etenkin Jareborg 2001, s. 115.

kuuluu muun muassa vaatimus ohjattavan osoittamasta metodien hallinnasta ja soveltamiskyvystä.

Niin ikään tutkijan oman panoksen on täytynyt näkyä. Ari Hirvosen metodioppaassa asia ilmaistaan näin: ”On esitettävä uutta materiaalia, sanottava ja kysyttävä jotain uutta aiheesta tai tarkasteltava asiaa uudesta näkökulmasta.”⁵⁰ Vastaavasti minimivaatimuksista voidaan lainata Aulis Aarnion lausumaa: ”Tulkinta ei ole *oikeudellista* tulkintaa, jos siinä ei ole käytetty yhtään oikeuslähdettä hyväksi tai jos siinä on sivuutettu kaikki tulkintaa ohjaavat säännökset ja periaatteet.”⁵¹

Ohjaustoiminnassa korostin, että erityisesti odotetaan julkaisemattoman tuomioistuinkäytännön, varsinkin hovioikeuskäytännön, selvittämistä, koska hovioikeusratkaisuja julkaistaan vähän ja silti monet oikeuskysymykset jäävät korkeimman oikeuden päätösten ulkopuolelle. Laintulkintaopeissa tuomioistuinkäytäntö on merkittävä; edellä luvussa 2 selostetun mukaan aarniolaisittain se on heikosti velvoittava lähde. Tällöin pidetään yleensä silmällä korkeimman oikeuden ennakkopäätöksiä, mutta esimerkiksi Aarnio antaa merkitystä myös muille tuomioistuinratkaisuille ja toteaa muun muassa, että hovioikeuksien ratkaisujen tosiasiallinen ohjaava merkitys on lisääntynyt.⁵²

Käräjätuomari, OTT Antti Tapanila on tutkinut OTT-tutkinnon suorittaneiden tuomareiden käsityksiä ja kirjoittanut muun muassa siitä, onko tutkijataustalla vaikutusta oikeuslähteiden käyttöön, arvottamiseen ja tulkintaan. Tapanilan huomioilla on kiinnostavaa vertailupintaa ammatillista OTL-tutkintoa suorittaneisiin. Hän arvioi, että vaikka tutkijan ja tuomarin oikeuslähdesidonnaisuus on samankaltaista, tuomarilla sidonnaisuus on vahvasti velvoittavaa ja oikeustieteilijä voi käyttää lähteinään sellaisia heikosti velvoittavia oikeuslähteitä, joihin tuomari ei voi ratkaisuaan perustaa. Tapanila pitää omaa lähestymistapaansa oikeusrealismina, jolloin tulkintavastauksia haetaan erityisesti oikeuskäytännöstä.⁵³

Kokemukseni Helsingin hovioikeuspiirin ammatillista OTL-tutkintoa suorittavien tyypillisestä oikeuslähde- ja lainsoveltamisopista vastaa pitkälti Antti Tapanilan saamia tutkimustuloksia, vaikka kyseisen laatuhankeen kirjoittajat laativat tekstinsä tutkijan roolissa. He ovat käytännön työssään tottuneet hyödyntämään ennen kaikkea muodollista oikeuslähdeoppia, jolloin keskeisiä ovat

50. Hirvonen 2011, s. 18.

51. Aarnio 1989, s. 195 (kursiv. Aarnion).

52. Aarnio 1982, s. 90 ja Aarnio 1989, s. 231.

53. Tapanila 2022, s. 1277. Ks. myös Juhani Laine, Tutkijan ja tuomarin tiedonintressien sekä sääntelykohteen intressien jännitteitä osakeyhtiöoikeudessa. LM 7–8/2022, s. 1363–1372, 1364, jossa erotetaan tutkijan ja tuomarin tiedonintressit ja luonnehditaan Alf Rossin termein tuomarinideologiaa.

lait, lainvalmistelutyöt ja tuomioistuinratkaisut sekä analyttis-deskriptiivinen tutkija-asenne.⁵⁴

Haluan kuitenkin korostaa, että myös käytännöllinen lainoppi on tärkeää teoreettisen lainopin ohella, vaikka tavoitteena on niiden lisääntyvä vuorovaikutus. Olenkin puolustanut ammatillisen OTL-tutkinnon asemaa, koska se mahdollisti käytännön lakimiesten täydennys- ja jatko-opintojen yhteensovittamista ja heidän käytännöllisesti suuntautuvien kirjoitustensa valmistamista.⁵⁵ Julkaistuilla kirjoituksilla on oma arvonsa hyvinkin teoreettisesti suuntautuvien oikeustutkimusten ohessa. Moni Helsingin hovioikeuspiirin koulutustoimintaan osallistunut sai myös virikkeen jatko-opintojen suuntaamiseen OTT-tutkintoa varten.

Huomattakoon, että jo ensimmäisessä lainopin metodikirjassaan Aulis Aarnio erotti teoreettisen ja käytännöllisen lainopin, jolloin systemaattisin osa lainoppia kuuluu edelliseen ja jälkimmäinen on käytäntöön suuntautunutta ja lähellä praktista toimintaa. Teoreettisella lainopilla ja oikeusteorialla on läheinen yhteys.⁵⁶ Ari Hirvonen puolestaan korostaa oikeusteorian olevan välttämätöntä lainopin harjoittajalle, ja lainopissa lähtökohtina ovat tulkinta- ja punnintamenetelmät, ratkaisustandardit ja oikeuslähdeoppi.⁵⁷

Kaikkiaan kokemuksen Helsingin hovioikeuspiirin täydennyskoulutustoiminnasta ja ammatillista OTL-tutkintoa suorittavien ohjaamisesta ovat olleet rohkaisevia yhtä hyvin niin yliopistollisten jatko-opintojen edistämisen kuin yliopiston kolmannen tehtävän eli yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen kannalta.

54. Ks. edellä luvussa 2 Hirvosen ja Siltalan ajatuksista selostettu.

55. Ks. Raimo Lahti, Ammatillista OTL-tutkintoa tarvitaan. Lakimiesuutiset 3/2001, s. 52–53 ja Raimo Lahti, Jatkotutkinnon opetuskokeilu jatkuu. Lakimiesuutiset 2/2002, s. 34–35.

56. Aulis Aarnio, Mitä lainoppi on? Tammi 1978, erit. luku 7.

57. Hirvonen 2011, s. 56.